

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

Exploring the Interrelationship between Literature and Social-Cultural Contexts

วันที่รับบทความ: 12 มิถุนายน 2568

สุริยา อินทจันทร์^{1*}

วันที่แก้ไขบทความ: 16 กรกฎาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 23 กรกฎาคม 2568

บทคัดย่อ

วรรณกรรมมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งในฐานะผลผลิตของยุคสมัยและในฐานะกลไกที่ส่งผลกระทบต่อสังคม เนื้อหา รูปแบบ และแนวคิดในวรรณกรรมล้วนสะท้อนและสัมพันธ์กับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ การเมือง ศาสนา เศรษฐกิจ และค่านิยมของสังคม วรรณกรรมจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องมือในการบอกเล่าหรือสะท้อนความเป็นจริงเท่านั้น หากยังมีศักยภาพในการวิพากษ์ ปรับตัว และท้าทายโครงสร้างอำนาจและอุดมการณ์ที่ดำรงอยู่ การศึกษาวรรณกรรมจึงต้องพิจารณาทั้งเนื้อหาและบริบทควบคู่กัน เพื่อทำความเข้าใจถึงพลวัตทางความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของผู้คนในสังคมแต่ละยุคสมัย บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์ผ่าน 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมและวัฒนธรรม 2) วรรณกรรมในฐานะกระจกสะท้อนสภาพสังคม 3) วรรณกรรมในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม และ 4) วรรณกรรมในฐานะเครื่องมือในการวิพากษ์และท้าทายอำนาจเชิงโครงสร้าง โดยนำเสนอตัวอย่างวรรณกรรมหลากหลายยุคสมัยเพื่อสนับสนุนแนวคิดและชี้ให้เห็นพลังของวรรณกรรมในการสื่อสารความจริงภายใต้โครงสร้างอำนาจและอุดมการณ์ในสังคมอย่างลุ่มลึก

คำสำคัญ: วรรณกรรม บริบททางสังคมและวัฒนธรรม อำนาจเชิงโครงสร้าง การวิพากษ์สังคม
อุดมการณ์

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาศึกษาทั่วไป วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

*ผู้ประสานงานหลัก e-mail: krusuriya666@gmail.com

Exploring the Interrelationship between Literature and Social-Cultural Contexts

Received: June 12, 2025

Revised: July 16, 2025

Accepted: July 23, 2025

Suriya Intajanta^{1*}

Abstract

Literature is intricately intertwined with social and cultural contexts, functioning both as a product of its historical milieu and as a dynamic force capable of influencing and responding to the society from which it emerges. The content, form, and thematic structures found in literary works reflect and engage with historical, political, religious, economic, and ideological dimensions of their respective eras. As such, literature transcends its conventional role as a medium of storytelling or mere reflection of reality, and instead possesses the potential to critique, adapt to, and even challenge existing structures of power and dominant ideologies. This article aimed to examine the relationship between literature and sociocultural contexts through four key analytical dimensions: 1) the interaction between literature and society/culture, 2) literature as a mirror of social realities, 3) literature as a cultural space, and 4) literature as a tool for critiquing and challenging structural power. By analyzing diverse literary texts across historical periods, this study sought to demonstrate the capacity of literature to convey hidden truths embedded within sociopolitical power structures and ideological discourses.

Keywords: literature, sociocultural context, power structure, social critique, ideology

¹ Lecturer, Program in Thai Department of General Education, Anghong College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute

*Corresponding author, e-mail: krusuriya666@gmail.com

บทนำ

ความหมายของวรรณกรรม คำนี้ใกล้เคียงกับคำว่า วรรณคดี เพราะแปลมาจากคำว่า Literature เช่นเดียวกัน แต่คำว่า วรรณกรรม นั้นหมายถึง สิ่งซึ่งเขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปใด หรือเพื่อความมุ่งหมายใด เช่น คำอธิบายวิธีใช้กล้องถ่ายรูป รวมทั้งใบปลิว หนังสือพิมพ์ นวนิยายก็ล้วนแล้วแต่เรียกว่า Literature ทั้งสิ้น วรรณกรรมจึงมีความหมายอย่างกว้างที่สุด วรรณกรรมที่แต่งดี ได้รับยกย่องจากคนทั่วไปจึงจะเรียกว่า วรรณคดี คุณสมบัติที่ทำให้วรรณกรรมและวรรณคดีต่างก็คือ วรรณศิลป์ หรือ ศิลปะแห่งการเรียบเรียง (กุหลาบ มลลิกะมาส, 2519, หน้า 5)

ในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม วรรณกรรมมิใช่สิ่งๆ ที่ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นผลสะท้อนของกระบวนการปฏิสัมพันธ์อย่างซับซ้อนระหว่างผู้ประพันธ์กับบริบทแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรมของยุคสมัยที่วรรณกรรมนั้นถือกำเนิดขึ้น เนื้อหาของวรรณกรรมจึงมักสะท้อนแนวคิด โลกทัศน์ และระบบคุณค่าที่สังคมในช่วงเวลาหนึ่งให้ความสำคัญ โดยแฝงไว้ด้วยร่องรอยของโครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนในสังคม วรรณกรรมเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวหรือจินตนาการของผู้เขียน หากยังสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และการเมืองได้อย่างลึกซึ้ง การศึกษาวรรณกรรมในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นการทำความเข้าใจถึงบทบาทของวรรณกรรมในฐานะทั้งสื่อกลางและกลไกที่มีพลังในการสร้างความหมายใหม่ หรือตั้งคำถามต่อโครงสร้างทางอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคม วรรณกรรมมิได้เป็นเพียงศิลปะแห่งถ้อยคำที่สร้างความเพลิดเพลินหรือสะท้อนจินตนาการของผู้เขียนเท่านั้น หากยังเป็นกระจกสะท้อนโลกแห่งความเป็นจริง ที่สะท้อนค่านิยม แนวคิด และปัญหาของสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนด “ความหมาย” ของวรรณกรรมแต่ละชิ้น และเป็นตัวชี้ให้เห็นพลวัตทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และอุดมการณ์ที่ซ่อนอยู่ภายใต้เนื้อหา

บทความวิชาการนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ขอบเขตวรรณกรรมที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมวรรณกรรมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงวรรณกรรมยุคปัจจุบัน ประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น และกวีนิพนธ์ร่วมสมัย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2554 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเน้นงานเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นเชิงสังคม เช่น ความเหลื่อมล้ำ ความเป็นธรรม สิทธิมนุษยชน อัตลักษณ์ และวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์ผ่านปัจจัยทั้ง 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม 2) วรรณกรรมในฐานะกระจกสะท้อนสภาพสังคม 3) วรรณกรรมในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม และ 4) วรรณกรรมในฐานะเครื่องมือในการวิพากษ์และท้าทายอำนาจเชิงโครงสร้าง โดยยกตัวอย่างวรรณกรรมที่หลากหลายในแต่ละยุคสมัยในการสนับสนุนแนวคิดเพื่อแสดงให้เห็นถึงพลังของวรรณกรรมในการสื่อสารความจริงที่ซ่อนอยู่ภายใต้โครงสร้างของอำนาจและอุดมการณ์ในสังคม ซึ่งวิธีการคัดเลือกวรรณกรรม ใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง

(purposive sampling) โดยพิจารณาจากเกณฑ์หลัก 3 ประการ ได้แก่ 1) ความชัดเจนในการสะท้อนหรือวิพากษ์โครงสร้างสังคมหรือวัฒนธรรม 2) ได้รับการยอมรับหรือกล่าวถึงในแวดวงวิชาการหรือนักวิจารณ์วรรณกรรม และ 3) ความหลากหลายของยุคสมัย เพศผู้เขียน และภูมิภาค เพื่อให้ครอบคลุมมุมมองที่หลากหลาย

เนื้อเรื่อง

วรรณกรรมถือเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก และจินตนาการของมนุษย์ผ่านภาษาที่มีความงดงามและมีโครงสร้างอย่างมีระบบ มิได้จำกัดอยู่เพียงในฐานะเครื่องมือสื่อสารเชิงปัจเจกเท่านั้น หากยังทำหน้าที่ในฐานะเครื่องสะท้อนบริบททางสังคม ความเชื่อ ค่านิยม และวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในแต่ละยุคสมัยอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม จึงมิใช่เพียงการตีความตัวบทเชิงวรรณศิลป์หรือเชิงเนื้อหาเท่านั้น แต่ยังเป็นการสำรวจและทำความเข้าใจพลวัตของสังคม ตลอดจนปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ส่งอิทธิพลต่อกระบวนการสร้างสรรค์ การเผยแพร่และการตีความวรรณกรรมในบริบทของเวลาและสถานที่ที่แตกต่างกันอย่างครอบคลุมและรอบด้าน

1. ลักษณะความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะแรก วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม การสะท้อนสังคมของวรรณกรรมมิใช่เป็นการสะท้อนอย่างบันทึกเหตุการณ์ทำนองเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียนและเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงทางสังคมสอดแทรกอยู่ (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2521, หน้า 5) ดังนั้น วรรณกรรมจึงสะท้อน “ความจริงทางสังคม” ผ่านมุมมองเฉพาะของผู้เขียน ซึ่งอาจเป็นทั้งการวิพากษ์ การตีความ หรือแม้แต่การสร้างภาพแทนที่ซับซ้อนและหลากหลายในบริบทสังคมปัจจุบัน วรรณกรรมยังคงทำหน้าที่นี้อย่างเข้มข้น

ลักษณะที่สอง สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือต่อนักเขียน นักเขียนอยู่ในสังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมทั้งด้านวัฒนธรรม ขนบประเพณี ศาสนา ปรัชญา และการเมือง สถานการณ์ของปัจจัยเหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งกำหนดโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของเขา การพิจารณาอิทธิพลของสังคมต่อนักเขียนควรให้ความสนใจว่านักเขียนได้รับอิทธิพลจากสังคมมาอย่างไร และเขามีท่าทีสนองตอบต่ออิทธิพลเหล่านั้นอย่างไร (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2521, หน้า 6) กล่าวได้ว่าวรรณกรรมทุกชิ้นเป็นผลผลิตของยุคสมัย แม้ผู้เขียนจะพยายามแยกตนออกจากกระแสความคิดกระแสหลัก ก็ย่อมมีท่าทีตอบโต้ที่สะท้อน “ตัวตนทางสังคม” อยู่เสมอในสังคมนั้นๆ เราเห็นได้ชัดว่าสถานการณ์ทางการเมืองและสื่อดิจิทัลมีอิทธิพลต่อการผลิตวรรณกรรมอย่างยิ่ง

ลักษณะที่สาม วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม นักเขียนที่ยิ่งใหญ่นอกจากจะเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีชีวิตโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านแล้ว ยังเป็นผู้มีทัศนะกว้างไกลกว่าคนธรรมดา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขามีความเข้าใจและเข้าถึงสภาพของมนุษย์และสังคมได้ลึกกว่าคนทั่วไปมองเห็น จึงไม่เพียงแต่จะเสนอภาพปัจจุบันอย่างถึงแก่นความเป็นจริงเท่านั้น แต่ยังคาดคะเนความเป็นไปในอนาคตได้อีกด้วย (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2521, หน้า 7) ในอีกด้านหนึ่ง วรรณกรรมและ

นักเขียนก็สามารถมีบทบาทสำคัญในการส่งอิทธิพลต่อสังคมได้เช่นกัน โดยเฉพาะนักเขียนที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและสามารถเข้าถึงแก่นของปัญหาสังคมและมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง นักเขียนเช่นนี้ไม่เพียงแต่บันทึกหรือวิจารณ์ความเป็นไปในสังคม แต่ยังมีศักยภาพในการเสนอแนวคิดใหม่ ๆ ที่อาจกลายเป็นแรงผลักดันต่อความเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและสังคม

ในแง่นี้ วรรณกรรมจึงทำหน้าที่มากกว่าการบอกเล่าเรื่องราว หากแต่เป็นพื้นที่ทางวาทกรรมที่ผู้เขียนใช้ในการถ่ายทอด เจรจา หรือแม้แต่ต่อต้านโลกทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ครอบงำอยู่ วรรณกรรมจึงมีเจตนาและนัยยะทางอุดมการณ์ที่ลึกซึ้ง แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างตัวบทกับบริบทภายนอก จากกรอบแนวคิดดังกล่าว องค์ประกอบสำคัญในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1.1 วรรณกรรมกับวัฒนธรรม

วรรณกรรมเป็นสื่อสำคัญที่มีบทบาทในการถ่ายทอดค่านิยม ขนบธรรมเนียม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในแต่ละยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการอนุรักษหรือการตั้งคำถามต่อวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น วรรณกรรมจึงสามารถทำหน้าที่ได้ทั้งในการสะท้อน สืบทอด และวิพากษ์ วัฒนธรรมในมิติของการอนุรักษ ล้วนเป็นคลังความรู้ที่สื่อถึงระบบคุณค่า ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คน ตัวอย่างเช่น วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ มิได้เป็นเพียงเรื่องราวการต่อสู้ระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ หากแต่ยังสะท้อนโครงสร้างอำนาจ จริยธรรม และแนวคิดเรื่องความกตัญญู

ตัวอย่างวรรณกรรมไทยและการวิเคราะห์

1.1.1 ไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนค่านิยม ขนบธรรมเนียม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในสมัยสุโขทัย ด้านอุดมการณ์ทางศาสนาอย่างเด่นชัด มีการอธิบายเรื่อง “นรก” และ “สวรรค์” ซึ่งเป็นภาพแทนของผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายในการปลูกฝังศีลธรรม จริยธรรม และความกลัวต่อบาปแก่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง เพื่อให้ดำรงตนอยู่ในกรอบของความดีงามตามแนวทางศาสนา ด้วยตัวอย่างภาษาในบทประพันธ์ดังกล่าวนี้

“ผีแลมีผู้โจทหนว่าดังนี้ ว่าคนอันที่ได้กระทำบาปอันเป็นปัญจानันตริยกรรม แลได้ไปตกในนรกอันเชื่อว่ามหาวินนรกนั้น ดังฤและจะนับถวนกลับดังกล่าวนั้นเลย เพราะว่ากัลป์หนึ่งพันไปแล้ว 3 ส่วน และยังส่วนเดียวไส้และไฟจักไหม้กัลป์ฯ”

(พระญาณไทย, 2515, หน้า 34)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องไตรภูมิพระร่วง แสดงให้เห็นถึงบทบาทของวรรณกรรมในฐานะเครื่องมือของสังคมไทยโบราณที่ใช้ถ่ายทอดคติความเชื่อ ศีลธรรม และควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมผ่านโครงสร้างของ “บาปกรรม” และ “การลงโทษในนรก” วรรณกรรมทำหน้าที่ไม่เพียงเพื่อให้ความรู้หรือความเพลิดเพลินทางสุนทรียะ แต่ยังเป็นการส่งต่ออุดมการณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยอาศัยพลังของภาษา การเปรียบเทียบ และโครงสร้างความคิดทางพุทธศาสนา

1.1.2 หลงไฟ

หลงไฟ สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ บริโณคนิยม ชนชั้น เพศ และศีลธรรมในสังคมเมืองยุคใหม่ เป็นนวนิยายที่ถ่ายทอดภาพของสังคมไทยยุคบริโณคนิยม ที่ความสำเร็จและสถานะถูกวัดด้วย “รูปลักษณ์” และ “วัตถุ” มากกว่าคุณค่าภายใน อีกทั้งในตัวบทประพันธ์ยังมีการสะท้อนวัฒนธรรมด้านการอยู่อาศัยของสังคมเมืองในปัจจุบัน

“พื้นที่เข้าห้ของโชนอยู่บนชั้นที่หกของอาคารใหญ่ริมถนนสำคัญกลางใจกรุงเทพฯ ตกแต่งอย่างบ้านในแมกกาซีนฝรั่ง เพราะโชนเคยใช้ชีวิตต่างประเศมานาน แม้ไม่สำเร็จการศึกษาเพราะ มัวขับพอร์ชเตร็ดเตร่ ผัดวันประกันพรุ่ง ปีแล้วปีเล่าจนตัวเองเบื่อระอา ต้องผันตัวเองกลับบ้านเพื่อมาเป็น “เพลย์บอย” ประจำ กทม. ต่อไปก็ตาม หากก็รับเอาธรรมเนียมของเศรฐฐีชาติตะวันตกติดมาด้วย”

(กฤษณา อโศกสิน, 2554, หน้า 329)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องหลงไฟ ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมในการสะท้อนอุดมการณ์ของยุคสมัย โดยผ่านการสร้างตัวละครที่แฝงค่านิยมตะวันตกภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์และทุนนิยม ทั้งนี้ วรรณกรรมจึงมิใช่เพียงการเล่าเรื่องส่วนบุคคล หากแต่เป็นพื้นที่ของ “การเจรจาทางอัตลักษณ์” ระหว่างความเป็นไทยกับอุดมการณ์ตะวันตกที่แทรกซึมในสังคมเมืองร่วมสมัย

1.2 วรรณกรรมในฐานะเครื่องมือเปลี่ยนแปลงสังคม

วรรณกรรมมิได้มีบทบาทเพียงการเป็นภาพสะท้อนของสภาพความเป็นจริงในสังคมเท่านั้น หากยังสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางวาทกรรมที่ทรงพลัง ซึ่งมีศักยภาพในการวิพากษ์ คัดค้าน และท้าทายโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรมภายในสังคม ไม่ว่าจะเป็นในมิติของชนชั้น เพศ ศาสนา หรือระบบการเมือง วรรณกรรมหลายชิ้นในประวัติศาสตร์และร่วมสมัย ได้ถือกำเนิดขึ้นจากแรงผลักดันของภาวะความเหลื่อมล้ำ การกดขี่ หรือการถูกทำให้ไร้เสียง โดยผู้ประพันธ์ได้ใช้พื้นที่ทางวรรณกรรมในการแสดงออกซึ่งการไม่ยอมรับต่อระเบียบแบบแผนที่ถูกสถาปนาไว้ในสังคม

ตัวอย่างวรรณกรรมไทยและการวิเคราะห์

1.2.1 เรื่องขุนช้างขุนแผน

ขุนช้างขุนแผนไม่ได้มีแค่เรื่องรักสามเส้า แต่ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงในสังคมชายเป็นใหญ่ เช่น พิมพิลาไลยที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นหญิงหลายใจ ทั้งที่แท้จริงเธอคือผู้ถูกกระทำมากกว่า เรื่องนี้ยังแสดงภาพความรุนแรงทางเพศ ความเหลื่อมล้ำ และระบบศักดินาที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของประชาชนด้วยตัวอย่างภาษาในบทประพันธ์ดังกล่าวนี้

เฮ้ยอีวันทองว่ากระไร

อย่าพะวังกังขาเป็นราศี

ถ้ารักใหม่ก็ไปอยู่กับอ้ายช้าง

อย่าเวียนวนไปให้คนมันหมิ่นแคลน

มึงตั้งใจปลดปลงให้ตรงที่

เพราะมึงมีผิวสองกูดองแค้น

ถ้ารักเก่าเข้าข้างอ้ายขุนแผน

ถ้ามันมึงรักไหนให้ว่ามา ฯ

(รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2550, หน้า 265)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากวรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน สะท้อนความไม่เป็นธรรมทางเพศในสังคมไทยโบราณ โดยลดทอนสิทธิเสรีภาพของหญิงผ่านการบังคับให้วันทองเลือกชายสองคน วรรณกรรมจึงเป็นเครื่องมือวิพากษ์โครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ และกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามและเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางสังคม

1.2.2 ข้างหลังภาพ

ข้างหลังภาพเป็นวรรณกรรมประเภทนวนิยาย ที่สะท้อนความขัดแย้งระหว่างชนชั้นกลางและชนชั้นสูงในสังคมไทย ผ่านเรื่องราวของชายหนุ่มที่ต้องเผชิญกับความจริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังภาพลักษณ์ของครอบครัวที่สมบูรณ์แบบ ผลงานนี้เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการและได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วยตัวอย่างภาษาในบทประพันธ์นี้

“แต่เธอจะรู้ไปทำไม” เธอพูดอย่างอ่อนใจ “ชีวิตของฉันเป็นชีวิตของคนที่มีอาชีพ เหตุผลในการแต่งงานของฉัน เป็นเหตุผลของสตรีที่มีอาชีพที่สุดในเรื่องความรัก ไม่มีแบบอย่างที่ดีพอที่เธอควรจะมี และมันอาจจะทำให้เธอเศร้า เสียหายหรือสมน้ำหน้าในความอาชีพของฉัน ไม่มีเรื่องราวอะไรที่น่าสนุกเลย เธอไม่ควรจะรู้จักชีวิตข้างหลังของฉันมากเกินไป เธออาจจะคลายความสุขเพราะเหตุนี้”

(ศรีบูรพา, 2510, หน้า 80)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องข้างหลังภาพ สะท้อนบทบาทของวรรณกรรมในฐานะเครื่องมือเปลี่ยนแปลงสังคม โดยวิพากษ์โครงสร้างอำนาจที่กดทับผู้หญิงผ่านประสบการณ์ของตัวละครหญิงผู้เผชิญความอาชีพในชีวิตรัก วรรณกรรมจึงมีใช้เพียงการเล่าเรื่องส่วนบุคคล แต่ยังเปิดพื้นที่ให้เสียงของผู้ถูกกดทับ และตั้งคำถามต่อค่านิยมและจารีตที่ไม่เป็นธรรมในสังคม

1.3 วรรณกรรมกับความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย

วรรณกรรมมีใช้เพียงผลผลิตทางวัฒนธรรมที่หยุดนิ่งในกาลเวลา หากแต่เป็นสื่อกลางที่สะท้อนและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในแต่ละยุคสมัยอย่างต่อเนื่อง ความสามารถของวรรณกรรมในการปรับตัว ทั้งในเชิงเนื้อหา รูปแบบ และกลวิธีการสื่อสาร แสดงให้เห็นถึงพลังของศิลปะแห่งถ้อยคำในการสร้างความหมายใหม่ให้สอดคล้องกับพลวัตของบริบททางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่ไม่เคยหยุดนิ่งในบริบทร่วมสมัย โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลหมุนเวียนอย่างรวดเร็วและความสนใจของผู้คนเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วรรณกรรมได้ปรับตัวออกจากขอบเขตของสิ่งพิมพ์แบบดั้งเดิม ขยายออกไปสู่พื้นที่ดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงสะท้อนพฤติกรรมของผู้อ่านยุคใหม่เท่านั้น แต่ยังเผยให้เห็นถึงศักยภาพของวรรณกรรมในการสร้างบทสนทนาใหม่ ๆ กับสังคมในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

ตัวอย่างวรรณกรรมไทยและการวิเคราะห์

1.3.1 โคลงโลกนิติ

โคลงโลกนิติ เชื่อว่ารวบรวมและเรียบเรียงในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งแน่ชัด เนื้อหาเน้นการสั่งสอนคุณธรรม จริยธรรม และกฎเกณฑ์แห่งโลก (โลกนิติ) เพื่อให้ผู้อ่านไตร่ตรองถึงพฤติกรรมของตนและสังคมในยุคหนึ่งถือเป็นวรรณกรรมประเภทคำสอนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อขัดเกลาจิตใจของประชาชนในบริบทของสังคมศักดินา

“ความรู้อันล้ำเลิศ	ย่อมเกิดจากไฟเรียว
อุตสำหรับพอกเพียรเพียร	ก็ย่อมได้ปัญญา
ความรู้เกิดยากแท้	ต้องแนใจศึกษา
มิใช่เพียงเห็นว่า	มีตำราแล้วรู้ดี”

(กรมศิลปากร, 2544, หน้า 45)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องโคลงโลกนิติ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง “ความรู้” กับ “การเรียนรู้” ซึ่งมีความหมายและบริบทเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคมในอดีต สังคมไทยให้คุณค่ากับการศึกษาที่ต้องอาศัยความมานะพยายาม ทั้งในด้านการเข้าถึงตำรา และการได้รับถ่ายทอดจากครูผู้มีภูมิรู้ ความรู้คือสิ่งที่ต้องแสวงหา และเป็นสมบัติที่ได้มาอย่างยากเย็น ตรงกันข้ามกับสภาพปัจจุบันที่ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทันทีจากอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่า “การมีข้อมูล” เท่ากับ “การมีปัญญา”

1.3.2 เรื่องสั้น เหมือนอย่างไม่เคย เนื้อเรื่องนำเสนอเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่กลุ่มนักศึกษาจากกรุงเทพมหานครเดินทางไปปฏิบัติงานค่ายอาสาพัฒนาชนบทในพื้นที่ห่างไกล โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านผ่านการก่อสร้าง “ศาลาประชาคม”

โดยสรุปได้ว่า เรื่องเหมือนอย่างไม่เคย เป็นเรื่องสั้นที่ถ่ายทอดพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองและชาวชนบท ซึ่งมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์และสังคม โดยเฉพาะในช่วงเวลาก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 การพัฒนาในสายตาของนักศึกษามักเน้นการนำสิ่งที่เรียกว่า “ความเจริญ” จากเมืองเข้าสู่พื้นที่ชนบท โดยมีได้ตระหนักถึงความต้องการที่แท้จริงหรือวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม หลังเหตุการณ์ดังกล่าวแนวคิดของนักศึกษาเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยหันมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน และการเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น แม้จะมีความพยายามในการปรับเปลี่ยนแนวทางดังกล่าว แต่ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองกลุ่มยังคงเผชิญกับความท้าทาย และต้องอาศัยการสร้างความรู้เข้าใจที่ลึกซึ้งในระดับโครงสร้างทางสังคมอย่างต่อเนื่อง (วิทยากร เชียงกูล, 2519, หน้า 35-50)

วิเคราะห์ได้ว่า วรรณกรรมเรื่องเหมือนอย่างไม่เคย มิใช่เพียงงานเขียนเชิงพรรณนา หากเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่เปิดเผยพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ หรือระหว่าง “เมือง” กับ “ชนบท” ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ การทำความเข้าใจวรรณกรรมเรื่องนี้จึงต้องอาศัยมุมมองแบบสหวิทยาการ เพื่อวิเคราะห์กระบวนการต่อรองอัตลักษณ์และอุดมการณ์ที่แทรกซึมอยู่ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างปัจเจกและโครงสร้างทางสังคมอย่างลึกซึ้ง

2. วรรณกรรมในฐานะกระจกสะท้อนสังคม

วรรณกรรมได้รับการยอมรับมาอย่างต่อเนื่องในฐานะเครื่องมือที่สามารถสะท้อนความเป็นไปของสังคมในแต่ละช่วงเวลา ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรม การแสดงภาพของโลกแห่งความจริงผ่านตัวบทวรรณกรรมมิได้เป็นเพียงเรื่องของเนื้อหา แต่ยังสะท้อนกระบวนการทัศน์และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่แวดล้อมการผลิตงานเขียนนั้น ๆ เอาไว้ แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎีสัจนิยม

(Realism) ซึ่งยืนยันว่างานวรรณกรรมควรสัมพันธ์แนบแน่นกับสภาพแวดล้อมทางสังคมของผู้สร้างงาน และควรให้ภาพของความเป็นจริงในเชิงสังคมอย่างชัดเจนและลึกซึ้ง แทนที่จะถูกมองว่าเป็นเพียงงานศิลปะที่แยกขาดจากชีวิตจริง

เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว วรรณกรรมในฐานะภาพสะท้อนของสังคมจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของ การบรรยายความเป็นจริง หากแต่เป็นการนำเสนอผ่านรูปแบบทางภาษา และวิธีการเล่าเรื่องที่หล่อหลอม โดยบริบททางอุดมการณ์และอำนาจ ที่ไม่เพียงบันทึกความเป็นไปของโลก แต่ยังมีบทบาทในการก่อรูป ความเข้าใจต่อสังคม ประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ของมนุษย์ในยุคสมัยนั้นอย่างลึกซึ้ง

ตัวอย่างวรรณกรรมไทยและการวิเคราะห์

2.1 ลิลิตตะเลงพ่าย

ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นวรรณกรรมที่สะท้อนภาพของสังคมในยุคกรุงศรีอยุธยา และเป็น วรรณกรรมที่สามารถใช้เป็นกระจกสะท้อนสังคมในหลายแง่มุม โดยเฉพาะในการสะท้อนความสัมพันธ์ ทางชนชั้นการเมือง และความมั่นคงของรัฐในช่วงเวลานั้น นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง กับคุณธรรมและศีลธรรมในสังคม

“ฝูงชนแสนสนิทแน่น หมิ่นแสนแท่นทองตั้ง
ข้างม้าล้วนพรั่งพรู ใครไม่ยั้งยืนเรียง”

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 35)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย เป็นวรรณกรรมในฐานะกระจก ของสังคม เพราะสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมที่แบ่งแยกตามลำดับชนชั้นอย่างชัดเจน ผ่านภาพของ “ฝูงชน” และ “แท่นทอง” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนกลุ่มประชาชนทั่วไปกับชนชั้นปกครองตามลำดับ โดยเฉพาะ “แท่นทอง” อาจตีความได้ว่าเป็นภาพแทนของราชสำนักหรือผู้มีอำนาจในระเบียบศักดินา ขณะที่ “ฝูงชน” คือมวลชนซึ่งปรากฏตัวในบริบทของพิธีกรรมหรือเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองหรือศาสนา ภาพที่ปรากฏใน วรรณกรรมจึงมิใช่เพียงการบรรยายเหตุการณ์ แต่ยังมีทำหน้าที่เป็น “กระจกสะท้อนสังคม” ที่ถ่ายทอดลักษณะ ของระเบียบอำนาจและความเหลื่อมล้ำเชิงสถานะในสังคมไทยโบราณอย่างแยบยล โดยใช้ภาษาทวิเป็น เครื่องมือกลบเกลื่อนความขัดแย้งเชิงโครงสร้างภายใต้ฉากหน้าแห่งความสงบเรียบร้อย

2.2 บทละครเรื่อง งานเลี้ยง

บทละครเรื่อง งานเลี้ยง นับเป็นงานวรรณกรรมแนวเสียดสีสังคมที่มีพลังในการวิพากษ์ โครงสร้างทางชนชั้นและระบบคุณค่าทางศิลปะในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2510 อย่างชัดเจน

สรุปบทละครเรื่องงานเลี้ยง กล่าวถึงการสะท้อนถึงความเสื่อมถอยของความหมาย แท้จริงในงานศิลปะ เมื่อแขกในงานเลี้ยงส่วนใหญ่ให้ความสนใจเพียงแค่การเข้าสังคมหรือภาพลักษณ์ มากกว่าจะเข้าใจจุดมุ่งหมายของเจ้าของบ้านที่ต้องการเสนอแนะเนื้อหาสาระของศิลปะอย่างแท้จริง ความตึงเครียดภายในเรื่องพัฒนาไปสู่ฉากที่เจ้าของบ้านประกาศว่าเขาได้ไถ่ยาพิษลงในเครื่องดื่มของแขก ทั้งหมด สร้างภาวะตื่นตระหนก เพื่อแสดงให้เห็นความเปราะบางของจริยธรรมและการเสแสร้งของ ชนชั้นนำ ก่อนที่เขาจะเฉลยว่าเหตุการณ์นั้นเป็นเพียงการทดลองทางศิลปะและการท้าทายจิตสำนึก (วิทยากร เชียงกูล, 2537, หน้า 107-118)

วิเคราะห์ได้ว่า เรื่องงานเลี้ยง เป็นวรรณกรรมในฐานะกระจกของสังคม เพราะสะท้อนความไม่สมดุลระหว่างเปลือกนอกของความงามทางศิลปะกับแก่นสารที่ถูกมองข้าม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ให้ค่ากับภาพลักษณ์และการเข้าสังคมมากกว่าความเข้าใจเชิงสาระ

3. วรรณกรรมในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม

วรรณกรรมไม่เพียงทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนความเป็นจริงทางสังคมเท่านั้น หากยังทำหน้าที่ในฐานะ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ที่บรรจุ สืบทอด และต่อรองความหมายเกี่ยวกับวิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของผู้คนในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ วรรณกรรมเป็นทั้งแหล่งเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม และในขณะเดียวกันก็เป็นเวทีที่วัฒนธรรมถูกสร้าง ซ้อนทับ หรือแม้กระทั่งถูกทำลาย

นอกจากนี้ วรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น นิทาน ชาดก และเพลงพื้นบ้าน ก็มีบทบาทในการถ่ายทอดภาษา ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตเฉพาะถิ่นที่ไม่สามารถพบได้ในวรรณกรรมกระแสหลัก การศึกษา วรรณกรรมในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมจึงช่วยให้เข้าใจถึงโครงสร้างความคิดและระบบคุณค่าที่หล่อหลอมผู้คนในสังคม และยังเปิดพื้นที่ให้วัฒนธรรมของผู้ถูกกดทับหรือถูกทำให้เป็นชายขอบได้ปรากฏตัว ตัวอย่างวรรณกรรมไทยและการวิเคราะห์

3.1 นิราศเมืองแกลง

นิราศเมืองแกลง ผลงานประพันธ์ของสุนทรภู่ นับเป็นวรรณกรรมสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และระบบความเชื่อของสังคมไทยในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้อย่างลึกซึ้ง ยกตัวอย่างบทประพันธ์ของสุนทรภู่ที่สะท้อนภาพทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นชนบท

ถึงชะแวกแยกคลองสองชะวาก ข้างฝั่งปากหัวตะเข้มีมะขาม

เขาสร้างศาลเทพาพยายาม

กระดานสามแผ่นฟิงไ้บูชา

(พ.ณ ประมวลมารค, 2553, หน้า 63)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องนิราศเมืองแกลง การกล่าวถึง “ศาลเทพาพยายาม” และ “กระดานสามแผ่นฟิงไ้บูชา” ในบทวรรณกรรม สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ซึ่งมักปรากฏอยู่ตามหัวทางแยกหรือบริเวณใกล้แหล่งน้ำ โดยมีการจัดสร้างศาลเพื่อประกอบพิธีเช่นไหว้ อันเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อพลังเหนือธรรมชาติที่ชุมชนเชื่อว่ามียุติธรรมในการคุ้มครองและสร้างความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่หมู่บ้าน ภาพสะท้อนดังกล่าวแสดงให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมในฐานะสื่อกลางในการถ่ายทอดระบบความเชื่อและจารีตประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในโครงสร้างทางวัฒนธรรมของสังคมไทยมาแต่โบราณ

ตัวอย่างวรรณกรรมไทยและการวิเคราะห์

3.2 เสกน้ำท่วมหาบเร่

เสกน้ำท่วมหาบเร่ ผลงานของสุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นวรรณกรรมร่วมสมัยที่นำเสนอภาพสะท้อนของวิถีชีวิตประชาชนในเมืองหลวงท่ามกลางวิกฤตการณ์น้ำท่วม โดยผู้เขียนเลือกใช้รูปแบบการประพันธ์แบบเสภา อันเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ช่วยเสริมพลังในการสื่อสารความรู้สึกและวิพากษ์วิจารณ์สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งน้ำกามน้ำชูเปอร์โกโนเรีย
น้ำเสียจากสำนึกมนุษยสา
น้ำกรดน้ำค่างน้ำกลางสภา
และน้ำตาคนร่อนเร่เสภาเอย

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2526, หน้า 17)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องเสภาน้ำท่วมหอบเร่ เป็นวรรณกรรมในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพราะเป็นวรรณกรรมที่มีนัยยะเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตเล็กๆ ซึ่งเปราะบางและได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงสร้างทางสังคม น้ำท่วมในเสภาเรื่องนี้จึงมิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หากแต่ทำหน้าที่เป็นกรอบเรื่องที่ทำให้ผู้อ่านมองเห็นปัญหาเชิงระบบ

4. วรรณกรรมในฐานะเครื่องมือวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรม

นอกจากบทบาทในการสะท้อนและถ่ายทอดวัฒนธรรมแล้ว วรรณกรรมยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการ “วิพากษ์” โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทที่ผู้เขียนใช้วรรณกรรมเป็นพื้นที่ในการตั้งคำถามต่ออำนาจ ความไม่เป็นธรรม และบรรทัดฐานทางสังคมที่กดทับความหลากหลายทางความคิดหรืออัตลักษณ์ ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการอธิบายอย่างชัดเจนในแนววรรณกรรมเชิงมาร์กซิสม์ โดย Eagleton (2012, pp. 60–61) ซึ่งว่า วรรณกรรมไม่ใช่เพียงการสร้างสุนทรียะหากแต่แฝง “อุดมการณ์” ของชนชั้นนำ ซึ่งปรากฏผ่านโครงสร้างภาษาวรรณกรรม

ในบริบทของสังคมไทย ชัยวัฒน์ ประเสริฐธรรม (2555, หน้า 47) ระบุว่าวรรณกรรมไทยเพื่อชีวิตและวรรณกรรมแนววิพากษ์มีบทบาทในการสะท้อนความอยุติธรรม และเป็นเครื่องมือของผู้เขียนในการตั้งคำถามต่อสถาบันทางสังคมที่ครอบงำความคิดของประชาชน ขณะที่ กาญจนา แก้วเทพ (2546, หน้า 71) เน้นย้ำว่าการผลิตข้อความทั้งในสื่อและวรรณกรรมล้วนเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับอำนาจวัฒนธรรม และการต่อรองความหมายภายในสังคม

ในบริบทวรรณกรรมไทย ผู้เขียนอย่าง ชูศรี สุทธิธรรม หรือ ขาดิ กอบจิตติ ใช้วรรณกรรมเพื่อสะท้อนปัญหาชีวิตของคนชายขอบ เช่น ชาวนา กรรมกร หรือคนไร้บ้าน ที่มีถูกละเลยจากกระแสหลักของสังคม วรรณกรรมเหล่านี้ทำหน้าที่ทั้งบันทึกประสบการณ์ของผู้ถูกกดทับและตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจในสังคมไทย โดยเฉพาะวรรณกรรมแนว สัจนิยมวิพากษ์ และวรรณกรรมเพื่อชีวิต ซึ่งเฟื่องฟูในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีบทบาทสำคัญในการสะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเรียกร้องสิทธิของประชาชน (ชัยวัฒน์ ประเสริฐธรรม, 2555, หน้า 89–91)

ตัวอย่างวรรณกรรมไทยและการวิเคราะห์

4.1 สามัคคีเภทคำฉันท์

สามัคคีเภทคำฉันท์เป็นร้อยกรองในรูปแบบคำฉันท์ โดยใช้การเล่าเรื่องเพื่อวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้นอย่างลึกซึ้ง ถึงแม้จะมีลักษณะของบทประพันธ์ที่ถูกบันทึกในเชิงปรัชญาหรือคำสอน แต่การสะท้อนปัญหาภายในสังคมและการวิพากษ์เรื่องราวของความขัดแย้งในชุมชนก็ถือเป็นจุดเด่นของผลงานชิ้นนี้ ยกตัวอย่างบทประพันธ์ที่สะท้อนภาพวรรณกรรมในฐานะเครื่องมือวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรม

ต่างทรงสำแดง	ความแข่งอำนาจ
สามัคคีชาติ	แก่งแย่งโดยมาน
ภูมิศรัลิจฉวี	วัชชีรัฎฐบาล
ไปชุมนุมสมาน	แม้แต่สักกองค์

(ชิต บุรทัต, 2518 ,หน้า 70)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์ เป็นวรรณกรรมในฐานะเครื่องมือวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรม แม้ว่าชื่อของบทประพันธ์จะเป็น "สามัคคี" แต่เนื้อหาในงานกลับสะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบากในการสร้างและรักษาความสามัคคีในสังคมไทย โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีอำนาจสูงสุด ตัวละครในเรื่องมักมีการแบ่งแยกและขัดแย้งกันในเรื่องของผลประโยชน์ส่วนตัวและอำนาจ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความไม่สมดุลและความไม่ยุติธรรมในสังคมที่ทำให้การบรรลุถึงความสามัคคีเป็นเรื่องยาก ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลใน "สามัคคีเภทคำฉันท์" แสดงให้เห็นถึงการเสียดสีและการตั้งคำถามถึงการรักษาความสามัคคีที่แท้จริง ซึ่งบางครั้งอาจไม่ได้มาจากความเป็นธรรม แต่เกิดจากการควบคุมและการกดขี่ภายในกลุ่ม

ภาพที่ 1 หนังสือ สามัคคีเภทคำฉันท์
ที่มา: ชิต บุรทัต (2518)

4.2 นางกรีด

วรรณกรรมเรื่อง “นางกรีด” ผลงานของ เพ็ญศิริ ช้ายจันทิก เป็นตัวอย่างสำคัญของวรรณกรรมร่วมสมัยที่นำเสนอเนื้อหาและกลวิธีทางภาษาในเชิงเสียดสี เพื่อตั้งคำถามและวิพากษ์โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในสังคมไทย ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมสมัยนิยมและการครอบงำของสังคมชายเป็นใหญ่ วรรณกรรมเรื่อง “นางกรีด” นับเป็นวรรณกรรมร่วมสมัยที่แสดงให้เห็นถึงความแปลกใหม่ทั้งในด้านภาษาและเนื้อหา โดยอาศัยเทคนิค

การเสียดสี (satire) และการเปรียบเปรยเชิงนัย เพื่อวิพากษ์บทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยผ่านตัวละครหญิงผู้แสดงออกทางอารมณ์อย่างรุนแรงผ่านเสียงกรีดร้อง ซึ่งเสียงดังกล่าวสามารถตีความได้ในเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นการต่อต้านโครงสร้างวัฒนธรรมดั้งเดิมที่กำหนดและจำกัดบทบาทของสตรีไว้ภายใต้กรอบของความสงบเสงี่ยม เรียบร้อย ยกตัวอย่างบทประพันธ์ที่สะท้อนภาพวรรณกรรมในฐานะเครื่องมือวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรม

เสียงกรีดร้องนั้นปั่นหัวใจวัยรุ่นทั้งหลายพากันส่งเสียงกรีดตาม ๆ กันขึ้นมา...นับเป็นความสำเร็จขั้นแรกของการทำงานซึ่งมักจะได้ผลเสมอ

“วันนี้เพื่อน ๆ คงจะทราบกันดีแล้วใช่ไหมคะว่าใครจะมาร่วมสนุกกับพวกเรา ไหนร้องตอบให้ชื่นใจหน่อยซิคะว่าเธอคือใคร”

“น้องจีจี้...”

สิ้นเสียงตะโกนชื่อนักร้องคนดัง เสียงกรีดจากปากบาง ๆ ของสาวน้อยหุ่นเพรียวเรียวร่างน่าอิจฉาของวัยรุ่นยุคใหม่ก็ดังขึ้น เสียงนั้นค่อนข้างดังเป็นพิเศษเพราะความตั้งใจของเจ้าตัวถึงขนาดต้องป้องปากตะโกนกรีดรอบสองออกมา

เหย...น้อย ๆ หน่อยก็ได้โอ้แจ่ม”

(เพ็ญศิริ ช้ายจันทิก, 2551, หน้า 9)

วิเคราะห์ได้ว่า บทประพันธ์ข้างต้นจากเรื่องนางกรีด “เสียงกรีด” ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นเสียงแห่งความตื่นเต้นหรือชื่นชม หากแต่ทำหน้าที่เป็น วาทกรรมแห่งการแสดงตัวตน ที่พยายามหลายข้อจำกัดของบทบาทสตรีในสังคม ผู้หญิงในเรื่องนี้ไม่เพียงถูกคาดหวังให้มีความสงบเสงี่ยม แต่เมื่อใดก็ตามที่แสดงออกเกินขอบเขต ก็จะถูกตัดสินจากสังคมว่า “ไม่เหมาะสม” เสียงกรีดจึงกลายเป็นกลไกเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงการพยายามเรียกร้อง “พื้นที่ในการมีตัวตน” และ “พื้นที่ในการพูด” ในสังคมที่จำกัดบทบาทของผู้หญิงในมิติของร่างกาย อารมณ์ และเสียง

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้วรรณกรรมเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่ไม่อาจแยกขาดจากโครงสร้างทางสังคมและบริบทแวดล้อมในแต่ละยุคสมัยได้ โดยเนื้อหา รูปแบบ และแนวคิดที่ปรากฏในงานวรรณกรรมล้วนเป็นภาพสะท้อนและผลพวงจากการมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ การเมือง ศาสนา เศรษฐกิจ และค่านิยมของสังคมนั้น ๆ ในทำนองเดียวกัน วรรณกรรมยังสามารถมีบทบาทในการตอบสนอง ปรับตัว หรือแม้แต่ท้าทายบริบทที่ก่อร่างสร้างตัวมันขึ้นมา ในแง่หนึ่ง วรรณกรรมทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์และค่านิยมของสังคม ซึ่งอาจเป็นการเสริมสร้างระเบียบที่มีอยู่ หรือเป็นการกล่อมเกลากายทางความคิด (ideological conditioning) ของผู้อ่านตามแนวทางที่ผู้มีอำนาจต้องการ ในอีกแง่หนึ่ง วรรณกรรมก็อาจทำหน้าที่ในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ เป็นเครื่องมือในการตั้งคำถามและวิพากษ์โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมผ่านการเล่าเรื่อง การวางโครงสร้างตัวละคร และการใช้ภาษาที่เปิดพื้นที่สำหรับการตีความที่หลากหลาย

วรรณกรรมยังมีบทบาทในฐานะ “พื้นที่สาธารณะ” (public sphere) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางความคิดระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่าน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าวรรณกรรมมิได้เป็นเพียงงานสร้างสรรค์ทางศิลปะที่ดำรงอยู่อย่างแยกขาดจากโลกภายนอก หากแต่เป็นองค์ประกอบที่มีพลวัตและสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย บทบาทของวรรณกรรมจึงมิใช่เพียงการบอกเล่าเรื่องราวหรือสะท้อนความจริง หากยังสามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงจิตสำนึก เปิดพื้นที่การตั้งคำถาม และกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วรรณกรรมในแต่ละยุคจึงเป็นทั้งผลผลิตและแรงผลักดันของสังคมไปพร้อมกัน การศึกษาวรรณกรรมจึงต้องพิจารณาทั้งด้านเนื้อหาและบริบท เพื่อทำความเข้าใจว่าความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของผู้คนถูกสร้างและแปรเปลี่ยนไปอย่างไรภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมและอำนาจที่สัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน

รายการอ้างอิง

- กฤษณา อโศกสิน. (2554). **หลงไฟ** (พิมพ์ครั้งที่ 4). เพื่อนดี.
กรมศิลปากร. (2544). **โคลงโลกนิติ**. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
กรมศิลปากร. (2545). **ลิลิตตะเลงพ่าย**. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
กาญจนา แก้วเทพ. (2546). **วัฒนธรรม สื่อ และอำนาจ: วาทกรรมในสื่อวัฒนธรรมร่วมสมัย**.
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
กฤษณา มัลลิกะมาส. (2519). **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
ชิต บุรทัต. (2518). **สามัคคีเภทคำฉันท์** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
ชัยวัฒน์ ประเสริฐธรรม. (2555). **วรรณกรรมกับสังคม: การวิจารณ์วรรณกรรมเชิงสังคมและการเมือง**.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
ตรีศิลป์ บุญขจร. (2521). **พัฒนาการนวนิยายไทย พ.ศ. 2475-2500: การศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่าง
นวนิยายกับสังคม** [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
เพ็ญศิริ ชัยจันทิก. (2551). **นางกรีด**. สำนักพิมพ์ Simply Book Love Novels.
พ.ณ ประมวญมารค. (2553). **ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (ฉบับปรับปรุง)**. พิมพ์คำ.
พระญาติไทย. (2515). **ไตรภูมิพระร่วง ของ พระญาติไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 8). คลังวิทยา.
รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2550). **เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับสมบูรณ์**. สถาพรบุ๊คส์.
ศรีบูรพา. (2510). **ข้างหลังภาพ** (พิมพ์ครั้งที่ 7). เฉลิมชัยการพิมพ์.
สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2526). **เสภาน้ำท่วมหาบเร่**. สำนักพิมพ์มติชน.
วิทยากร เชียงกุล. (2537). **ฉันจึงมาหาความหมาย** (พิมพ์ครั้งที่ 18). สำนักพิมพ์สามัญชน.
วิทยากร เชียงกุล. (2519). **เหมือนอย่างไม่เคย**. ใน สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บ.ก), **หนังสือต้องห้าม**
(หน้า 35-50). สำนักพิมพ์ดวงกมล.
Eagleton, T. (2012). **Why Marx was right**. Yale University Press.